

ФИКЦИЯ И/ИЛИ РЕАЛНОСТ.
КРИТИЧЕСКИТЕ ПРОЧИТИ
НА „РАЙОНЪТ СИНИСТРА“ ОТ АДАМ БОДОР

Моника Гълъбова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

FICTION AND/OR REALITY. CRITICAL READINGS
OF THE SINISTRA ZONE BY ÁDÁM BODOR

Monika Galabova
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

This paper tries to summarize a significant part of the researches on the prose of the Hungarian novelist Adam Bodor, focusing on the critical reception of his only one known novel by the Bulgarian readership – *The Sinistra Zone*. The task of this text is also an attempt to introduce more specifics about the biographical conditionality of his works, to what extent it is appropriate to rely on the referential reading and whether it does not contradict the author's initial idea and aesthetics.

Keywords: fiction, reality, critical reception, Hungarian literature

С появата си през 1992 г. романът на унгарския писател Адам Бодор *Районът Синистра*, както и останалите негови по-ранни произведения, се превръща в средоточие на редица литературнокритически статии и есета. Авторът, макар и добре познат на трансилванската критическа общност с предходните си сборници с разкази (*Свидетелят*, 1969; *Плюс-минус един ден*, 1974; *Пристигане на север*, 1978; *Какъв всъщност е един проход?*, 1980; *Зангезурски хребет*, 1981; *Ефрат във Вавилон*, 1985 и *Обратно при совата*, 1992), успява да привлече вниманието на унгарските им колеги именно с вече превърналия се в знаков за творчеството му роман *Районът Синистра* (АБ/АВ 2000), който се оказва и изходна точка за тълкуванията на критиците и предопределящ за последвалия анализ на произведенията му. Обемът на изписаните страници за *Районът Синистра* надвишава в пъти обема на книгата, а подобен интерес, който се превръща в предпоставка за продуцирането на огромно количество критическа литература, е заразителен и нестихващ. *Районът Синистра* е поставян на дисекционната маса дори днес, близо 27 години след появата си, а най-изненадващото е, че сякаш казаното и все

още неизреченото са неизчерпаеми, книгата непрекъснато провокира въпроси, дискутира се и в контекста на подетите съпоставителни перспективи ражда нови отговори или преосмисляне на старите заключения в различна светлина. Д. Киш даже обобщава, че за тълкуващия текста на А. Бодор би било особено поучително, ако в разсъжденията си вземе предвид следната характерна особеност в текстовете му, а именно, че те противостоят на какъвто и да било едностранен подход, не се поддават на синтез и представляват сериозно предизвикателство дори за онзи читател, който е избрал да си служи с плуралистични похвати (Kiss/Киш 2005: 240).

Критическата рецепция на изходния текст би могла да бъде обобщена в няколко категории. Тя се състои, от една страна, от изследвания, които от дистанцията на времето са се отличили като канонични, еталон за последвалите трудове, маяк сред съществуващото изобилие. Те съставляват своеобразен корпус от критическата литература, посветена на Адам Бодор, а съжденията в тях са безпрекословно приети, подети и доразвити, с единични опити в опровергаването им. Пример за такъв тип рецензия е тази на Л. Мартон – „Прокълнатият периферен район“ (както и тези на М. Ач – „Демоничното привличане на гората“; Г. Андялоши – „Непознаваемата брилянтна творба“; П. Сирак – „Поетика на периферията“, монографията на Д. Пожвай). Друга група изследвания се съсредоточават върху обобщението на изписаното досега, реферират гореспоменатите канонични критики и доразвиват онези акценти от тях, които, макар и маркирани, са останали некомментиранни. Някои от тях се явяват и своеобразна критика на въпросните есета. Такива са например анализите на Л. Бенги „Итерацията на текстовите сегменти като средство за сътворяването на епически свят“ и този на Д. Киш – „Устройство на текстовите светове“. Л. Бенги, от своя страна, предлага друго разделение на текстовете, чийто основен материал за изследване се явява прозата на Адам Бодор. Според него съществуващите анализи се структурират и съответно се вписват около два полюса и това е и причината да ги разпредели в две отделни групи. Според това разпределение част от критическите текстове изхождат не толкова от структурата на творбата, по-скоро взимат под внимание антропологичния аспект (в някои крайни случаи имат политически обосновки), а изходния текст тълкуват като рефлексия на съществуващото. В другата група спадат онези текстове, които черпят информация за разсъжденията си от източника, а именно – самия текст. Тяхна отправна точка са необичайните нарративни решения, на които авторът се е спрял. Те се придържат към

текста на творбата и значенията, които произтичат от него, като в този им вид бихме могли да ги съотнесем към интерпретациите на *затвореното четене*. Критиката на Л. Бенги спада към тази втора група, той се дистанцира от читателското възприятие, спрямо което книгата е разглеждана в геополитически контекст, не поставя акцент върху историческо-пространствените обосновки, но и не ги изключва напълно, а по-скоро смята, че те не се вписват в поетическия подход, който си е набелязал, и намират своето място в едно чуждо на Бодоровата естетика измерение (Bengi/Бенги 2000: 95 – 98). В есето си „Поетика на периферията“ П. Сирак също не изключва възможността за наличието на двойна перспектива, спрямо която да тълкуваме крайния изходен текст (Szirák/Сирак 1997). И действително – дори текстът, заедно с всичките си поетически и наративни особености, наред със своята парадоксалност и амбивалентност, да ни предоставя достатъчно разнообразен спектър от възможности за подход и изследване, би било жалко да се дистанцираме напълно от културноантропологичния аспект и да се опитваме да го разглеждаме независимо от авторската фигура, най-малкото защото редките изказвания на Адам Бодор често пъти хвърлят повече светлина върху написаното от него от пространните критически изложения.

През 1996 г. Ж. Бала провежда радиоинтервю с вече превърналия се в пословичен с лаконичността си А. Бодор, в което разговарят за началото на писателската му кариера, за годините му в Коложвар, за преместването му в Унгария, за Трансилвания такава, каквато той я познава след подписването на Трианонския мирен договор. Забелязваме, че сякаш чрез редица от въпросите, които интервюиращата поставя, тя се стреми да намери отговор, обяснение или индикация за присъстващите в творчеството му истории от гледна точка на биографичното, акцентът пада върху личните преживявания на А. Бодор и ролята им във формирането му като творец. Това интервю се превръща в отправна точка за редица критически анализи на творчеството на А. Бодор, които бихме могли да съотнесем към първата предложена от Л. Бенги група, а именно – тези, които в обосновките си се позовават на геополитически и културноантропологични наблюдения и които възприемат Синистра като отражение на един съвсем реален свят. А. Бодор, от своя страна, обобщава, че писането му не може да се категоризира с идеята за някакъв опит за тематизация на реално-биографичното му аз, особено в случаите, когато илюстрираният в разказите му свят е изтълкуван в светлината на личния му опит в годините на диктатура, времето, прекарано в затвор, и начина, по който

той разсъждава относно „анатомията на комунистическото своеволие“: „Става въпрос за един перфектно кодиран комуникационен модел, разшифроването му ни насочва към естетиката и морала, а не към политиката“ (Balla/Бала 2001: 395). А. Бодор обаче, изключвайки политиката като един от възможните шифри за достигане до същината на написаното от него, в никакъв случай не се дистанцира в такава огромна степен от пространството и допълва, че това, което най-вече го занимава, е „универсалната морална и екзистенциална картина на пространството, която струва ми се, в голяма степен е независима от идеологията на силите, упражняващи власт“ (Balla/Бала 2001: 395). Пространството е основна двигателна сила в авторовия наратив, а едно биографично допълнение, като това, че А. Бодор е израснал в исторически гранична територия с подчертана мултикултурност, предрешава избора му на място¹. Ето защо един по-многостранен интерпретативен подход към произведенията му не бива да изключва автобиографичния фактор сред методите на изследване.

Радиоинтервюто с Ж. Бала поэтапно бива издадено най-напред в три последователни броя на списание *Jelenkor*, а по-късно и като отделна книга, която се превръща в поредния източник за интерпретация на текстовете на А. Бодор. С. Молнар пише есе, занимаващо се точно с въпросите, които книгите на А. Бодор провокират относно фикционалността и автобиографичността в произведенията му. С. Молнар изследва онези топоси, които са спомогнали за изграждането на авторовата идентичност, като в същото време са рефлектирали и върху написаното от Бодор. Топосите, които тя разграничава, попадат в неоспорима корелация с изходния текст на А. Бодор – затвор, граница, планина/природа: „В процеса на четене се озоваваме в механизма на Женетова въртяща се врата, вниманието ни се разконцентрира в непрекъснатото осцилационно движение на събитията, едновременно факт и фикция“ (Molnár/Молнар 2005: 247). В есето си „Автобиографията като изличаване“, дискутирайки фигуративността при Пруст, Пол де Ман, като се позовава на *По следите на изгубеното време* стига до заключението, че всеки пример би могъл да се превърне в повод за безконечна дискусия относно възможността текстът да

¹ Действието в следващите му романи *Посещението на архиепископа* и *Птиците на Верховина* отново се разиграва в същия граничен район, историко-географската област Марамуреш, Задкарпатието, някогашна граница между Австро-унгарската и Руската империя, както и граница на Трансилвания. Оспорвана територия, която в хода на историята често е сменяла притежателите си.

бъде четен като фикция, но и като автобиография. Читателят не би могъл да ги оразличи, тъй като е заклещен в този непрекъснат турникет. Де Ман допълва: „Автобиографията не е жанр или метод, а фигура на четенето и разбирането, която в определена степен се среща във всеки един текст“ (Man/Ман 1979: 921).

С. Молнар отправя градивна критика към онези изследователи на А. Бодор, които, подхождали към книгата посредством референциалното четене, без да забележат, са излезли извън света на текста, и окрилени от илюзията, че успяват да уловят действителността зад творбата, стигат до обобщения, които стоят далеч от художествената естетика на автора. Това в съчетание с регионалното четене може да бъде единствено в ущърб на творбата от литературна гледна точка. Например К. Орбан, която, поставяйки творбата в историко-политическия контекст на отношенията в Трансилвания през 80-те години на 20. в., налага схващането, че читател, който принадлежи към друга културна общност и който не е изпитал местната динамика на свой гръб, погрешно чете и разбира произведенията на А. Бодор (Molnár/Молнар 2005: 245).

П. Демени задава въпроса *Какво се случва, ако текстът не идва непременно оттам, откъдето идва авторът?* Той също е привърженик на идеята, че критиците трябва в някаква степен да се откажат от стереотипите, които често пъти влизат в употреба, когато стане дума за емигрирал от Трансилвания писател. Подобен стереотип е поставянето на книгата в контекста на източноевропейския тоталитаризъм, изостаналост и нечовечност (Demény/Демени 2005). Всъщност произведенията на А. Бодор и редките му изказвания в публичното пространство извеждат на преден план природата и конкретно планината като определящ топос за художественото му вдъхновение, както и границата като проекция на мултикултурната среда, в която израства. От казаното дотук е наложително да приемем, че творбата може да съдържа в концептуално, композиционно или повествователно отношение акценти от авторската биография, но без да се ослабяме изцяло на референциалното четене, тъй като това би довело до редукции в анализирането на текста.

Част от най-значимите изследвания, посветени на прозата на А. Бодор до 2000 г., са поместени в книгата *Обмяна на опит: Есета и студии за Адам Бодор* (Sheibner, Vadera/Шейбнер, Вадерна 2005). Д. Пожвай пише монография, като главен обект на изследването ѝ е Адам Бодор и неговото творчество. Тя проследява унгарската рецепция на автора, акцентира върху късното му преоткриване от страна на

унгарската критика, но и наблюдава върху огромната значимост на творческата му личност, последвала това откритие (Pozsvai/Пожвай 1998). Разсъжденията ѝ целят разработването на нови интерпретации, които от дистанцията на времето вече бихме ситуирали сред класическите канонични изследвания.

Броят на изписаните за Адам Бодор страници е показателен по отношение на плодотворното поле за размисъл, което произведенията му генерират. Сред публикуваните статии, рецензии, студии и есета се забелязва впечатляваща вариативност както в изследователските подходи, така и в заключенията, до които критиците и изследователите на А. Бодор достигат.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Balla/Бала 2001:** Balla, Zs. A börtön szaga. // *Jelenkor*, 2001, 44(4), 394 – 405.
- Bengi/Бенги 2000:** Bengi, L. A szövegszegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása. Bodor Ádám: Sinistra körzet. // *Az elbeszélés kihívása*. Budapest: FISZ, 2000, 95 – 116.
- Demény/Демени 2005:** Demény, P. Körzet és antikörzet. Bodor Ádám. *Sinistra körzet*. // *Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*. Budapest: L'Harmattan, 2005, 139 – 146.
- Kiss/Киш 2005:** Kiss, D. Szövegvilágok szerveződése, A Bodor-regények narratív és szövegszervező eljárásainak módosulásai. // *Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*. Budapest: L'Harmattan, 2005, 234 – 240.
- Man/Ман 1979:** Man, P. Autobiography as De-facement. // *MLN, Comparative Literature*, 1979, 94(5), 919 – 930, <<https://www.jstor.org/stable/2906560>>, 19 август 2019.
- Molnár/Молнар 2005:** Molnár, Sz. Az identitásépítés helyei. Fel nem tett kérdések fikcióra és életrajzra Bodor Ádám interjúkötete kapcsán. // *Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*. Budapest: L'Harmattan, 2005, 241 – 251.
- Pozsvai/Пожвай 1998:** Pozsvai, Gy. *Bodor Ádám*. Pozsony: Kalligram, 1998.
- Sheibner, Vaderna/Шейбнер, Вадерна 2005:** Sheibner, T., G. Vaderna. *Tapasztalatsere: Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*. Budapest: L'Harmattan, 2005.
- Szirák/Сирак 1997:** Szirák, P. A periféria poétikája? (A Bodor-olvasás). // 1997. <<https://epa.oszk.hu/00000/00002/00019/szirak.html>>, 16 август 2019.

ИЗТОЧНИЦИ

- АБ/АВ 2000:** Бодор, А. *Районът Синистра*. Прев. Светла Кьосева, София: Издателско Ателие Аб, 2000. [Bodor, A. *Rayonat Sinistra*. Prev. Svetla Kyoseva, Sofia: Izdatelsko Atelie Ab, 2000.]